

Hoe in 1747 in Poppel de os nog domineerde

door Jan van Helvoirt

In de achttiende eeuw waren ossen een normaal verschijnsel in het straatbeeld van het platteland. Deze trage logge dieren trokken zelfs tot 1920 schijnbaar moeizaam hun sporen door de heide tussen Esbeek en Poppel. In korte tijd ontstond zo het huidige Landgoed De Utrecht. In 1904 maakte kunstenaar Piet Mondriaen nog enkele schilderijen, bij de ‘ossenstal’, van een andere rundersoort: enkele vaarzen!

In 1910 keek Sissingh, de eerste houtvester en rentmeester, nog dankbaar, zonder gebukt te gaan onder het juk van de ‘winstmakers’, terug op de eerste ontginning: *Op 25 mei 1899 werd met de ontginningswerkzaamheden begonnen. Zes zware ossen trokken de diepploeg door den stuggen grond, begeleid door den grooten regenwulp, die in wijde bogen rondvloog boven dit voor hem zoo vreemd schouwspel. De regenwulp schijnt te begrijpen, dat zijn rijk hier uit zal zijn, want telkens en telkens vliegt hij weer vol woede naar de ossen, hen onder schel gefluit voorbij scherend. Maar de ossen kennen hun plicht; langzaam stap voor stap, gaan ze vooruit, niets houdt hen tegen.*¹

Op een klein gedeelte van dat gebied, Tulder geheten, waren de ossen al veel langer geleden actief geweest. In het pachtcontract van de Tulderhoeve van 1568 blijkt dat de hoevenaar, ook *laet of wyn* genaamd, jaarlijks moest houden: *twee hondert gemeyn schapen, thien koeyen ende zess treckende ossen*. Ook had men een *ossenaer* in dienst. De veestapel uit 1720 bestond zelfs uit 14 ossen!²

roij sarten osch	roij dito	vael dito
twee dito	twee dito	roij dito
twee dito	grijs dito	swart dito
roij dito	swart dito	roij dito

Maar dat had vooral te maken met de agrarische recessie: paarden waren in onderhoud veel duurder. Toch had de grote Esbeekse Tulderhoeve een paard op de inventaris staan, ter waarde van f 60,-. Een os kostte toen gemiddeld f 25,-.

Jan Nicolaas Schellekens, een Esbeekse boer uit het Hoogeind, had zelfs helemaal geen paard. Op zijn lange inventaris lijst prijkt de os bovenaan: f 42,-. Het *getuigh vanden osch* werd geschat op 10 penningen. Ook had hij drie koeien, die samen slechts f 60,- waard waren.³

Een gemiddeld bedrijf had hooguit twee ossen. Ze werden gebruikt voor het trekken van de ploeg en de kar.

Als de ossen hun werk als trekdier geklaard hadden, werden ze bedankt en voor de slacht vetgemest. Dat gebeurde meestal in gebieden met een goede kwaliteit grasland. Herbergier Jan Michiel Wouters uit Esbeek, die ook transporteur was, verzamelde ossen.

Hij bracht ze samen in een weiland in Biest-Houtakker en bracht ze vervolgens gezamenlijk naar de Langstraat om ze te laten vetweiden. Geraerd Claessen de Gruyter uit Esbeek, was ook zo'n vetweider. Bij hem in buurt lagen enkele percelen die ‘ossenwei’ als naam droegen. Zij lagen juist ten noorden van de *Cromschutten*, die vanouds kunstmatig bevoeid werden. Ook Poppel kende het toponiem *ossenwey*.

De abt van Averbode, Esbekenaar Arnoldus van Tulder, schreef in 1340 in zijn inleiding op het bekende Cartularium van Averbode, voor alle abten die na hem zouden volgen: *hij moet*

¹ C.J.G. Sissingh, Het Landgoed “De Utrecht”

² L. Adriaenssen, De heerlijke hoeve van Tulder, in: “Esbeek, niet van gisteren”. pag. 307.

³ R.A.H. Hilvarenbeek. R 172 f 129.

ervoor zorgen dat in de veehoeve 18 ossen, 45 koeien, 25 melkkoeien en 15 kalveren worden gehouden of gevoederd.

De ossen van de Tulderhoeve werden naar Testelt gebracht. Daar had de abdijs van Averbode enkele speciale ossenweiden liggen. Het gras van het broekland van Testelt, aan de Demer gelegen ten zuiden van Zichem, was zo vet, dat het vee dat op die weiden graasde, twee keer per jaar moest worden ader gelaten. Het was immers al meerdere malen voorgekomen dat ossen en ander vee daar door overvloedig bloed omkwam! De abt vervolgde: *en het broekland van Testelt moet hij in de zomer dikwijls bezoeken en dat goed met een sloot en een hek stevig laten omheinen en bewaken, opdat er geen vreemde dieren binnendringen.*⁴

Ossen waren kleine, maar goede en goedkopen trekdieren. Zij stelden geen hoge eisen aan hun voer. Bovendien waren zij wat langzamer. Maar daar kon wel eens verandering in komen! Een nadeel van ossen was nl. dat ze geen grote hitte konden verdragen. Ze gingen dan wel eens aan het dollen en hollen!

Wilde os op hol in Maarle

Misschien was het in september 1747 ook wel erg heet. Al om tien uur 's morgens lichtte een 'warm gelopen os' zijn hoeven. Leonardus van den Boom en Cornelis van Gils, beiden twintigers en inwoners van Poppel, *op den gehuchte van Mael*, waren de eerste getuigen. Zij hadden horen zeggen dat *een wilden osch* dwars door Poppel was komen lopen.⁵ Vandaar ging het dier in volle vaart in de richting van Gorp. Beide Poppelnaren trokken de stoute schoenen aan en begonnen doldriest aan de achtervolging. In Gorp aangekomen zagen zij de os achter de aanstede van Jan van Haaren lopen.

Deze Jan pakte resoluut en overschrokken een zwaar hout en sloeg de os *voor syn kop dat het hout in stucken is gevloogen*. Hoewel het hier enigszins misplaatst is, kreeg het dier toen 'flink op zijn kloten'!

Toen kwam de verwarde os plotseling op Cornelis van Gils toegelopen. Deze kon echter geen kant meer uit. Met het gezegde *vanden osch opden esel* kon hij niet uit de voeten.

Jacobus Andries van Gestel uit Hilvarenbeek was omstreeks 11 uur op Gorp en zag de vreemde os. Toen die hem te grazen wilde nemen en op hem afgestormd kwam, nam hij de vlucht *in de hegge off wal*. De ijsselijke stilte werd enige tijd verbroken door het scherpe geluid van een *snaphaen schoot*.

Ook Jacobus Jacob Hackens die op Gorp woonde had het logge dier opgemerkt. Het op hol geslagen beest ging *nevens syne moeders aenstede door de gemene straet de heyde op*. Daar verdween de os van zijn netvlies. Kort daarna hoorde ook hij het fatale schot.

De bedreigde Van Gils uit Poppel had immers zijn snaphaan dat geladen was met hagel genomen en *op den osch los geschooten*. Het dier viel *ten slotte op syn rugh in eenen sloot ter aerde neder*. De twee Beekse getuigen konden ook niets anders verklaren dat het beest definitief tot rust gekomen was en morsdood op zijn rug in de sloot lag! Soms kwam de os er echter beter af dan de begeleider!

Dodelijk ongeluk tegen boom

Enkele jaren later reed Adriaen van Hees niets vermoedend met zijn kar, met ossen bespannen, fluitend naar huis. In de verte zag hij zijn vrouw met een emmer in de hand het huis uit komen. Daarmee wilde ze naar buurman Hendrik in 't Ven gaan om water uit de put te halen. Het water bij haar thuis was niet schoon genoeg. In 't Ven had er wel schoon genoeg van. Toen ze met dat verse water weer naar huis wilde lopen *had hij haer verscheyde malen*

⁴ Abdijarchief Averbode, sectio 1, reg. 2, f C.

⁵ R.A.H. Hilvarenbeek. R 209 f 545.

*geschupt, seggende: ick sal u wel tracteren! Hendrina kon zich nog met den emmer afkeeren, doch werd meteen qualijk.*⁶

Haar man reed op dat moment met zijn ossenkar per ongeluk *tegens enen eyken boom* van buurman Hendrik in 't Ven. De kar werd van de boom weggehaald zonder dat die gekwetst was. Zijn vrouw had het er slechter afgebracht. Hoewel! Zij werd door Willem in 't Ven op bed gelegd.

Bartel van Oirle uit Riel had het er tien jaar eerder slechter afgebracht. Op een middag liep Bartel met een os met een touw aan de hand door Rijen. Getuige Cornelis Adriaen van Hulten zag dat *gemelde osch met een groote forsie voort loopende soodanig dat den gemelde Bartel van Oirle de touw most los laeten*. Daardoor was hij hard met zijn hoofd tegen een boom gevallen, *synde daerdoor swaer gewont geworden*.⁷

Nadat hij met de kar thuis gebracht was klaagde hij over hoofdpijn. Hoewel hij zo verstandig was naar bed te gaan, was hij toch *kort daer naer buyten syn verstand geraeckt*. Op 1 april 1752, en dat is geen grap, overleed hij. Tegenwoordig zou men zeggen: hersenletsel. Doch in die tijd omschreef men het als volgt: *een wonde of contusie int bekkeneel met een borst doorgaende waerdoor eenig bloed op de hersen is gesonken waervan denselven notoirlijk is gestorven*.

Os zwicht voor de bliksem

Enige jaren later zou er in Riel wederom een ongeluk met een os gebeuren. Nu was de voerman niet de klos, maar de os zelf.

In de nacht van 15 op 16 september was in Riel *door 't geweldig onweder van donder en blixem een osch koebeest doodgeslagen*.⁸ Bovendien was eigenaar Peter Otten in een klap al zijn meubele goederen kwijt. Hij kwam in een armoedige toestand te verkeren *sodanigh dat te eenen mael buyten staet is geraeckt tot den inkoop van syn benodigde vee*. Ook andere goederen kon hij niet meer aanschaffen en moest verder van 'den arme' leven.

Zo ver was het met Abraham Lesson gelukkig nog niet gekomen. Deze schoolmeester en koster was nog zo goed bij kas dat hij in Poppel wat vee kon kopen. In het gehucht Aarle kocht hij bij Cornelis Riberghs *drie koey ofte hoorn beesten daer onder eenen osch*.⁹

Hij moest in het *maeij saeysoen* van 1701 geleverd worden. Het signalement luidde: *vier witte voeten en enigh with op syn schoft synde verders roodt blaer*. De os was vijf jaar oud en door Riberghs zelf 'opgevoed'. Wellicht dat 'de wilde os van Maarle' dat heeft moeten ontberen!

---

⁶ R.A.H. Hilvarenbeek. R 211 f 3.

⁷ R.A.H. Hilvarenbeek R 210 f 81v.

⁸ R.A.H. Hilvarenbeek R 212 f 17v.

⁹ R.A.H. Hilvarenbeek R 208 f 55.